

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД У КРИМІНОЛОГІЇ НА ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

MODERN VIEW IN CRIMINOLOGY ON THE CONCEPTS AND SIGNS OF ECONOMIC CRIME

Толкач А.М., старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя
юридичного факультету

*Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

Стаття присвячена дослідженню поняття та ознак «економічної злочинності» на сучасному етапі. Автор звертає увагу, що недосконалість економічної системи України спричинила глобальну кризу в усіх сферах життєдіяльності. Одним з найбільш небезпечних проявів такої кризи стала економічна злочинність. У статті наголошується, що економічна злочинність характерна для будь-якої держави і має свою специфіку прояву та поширення.

На цей час поняття «економічна злочинність» у кримінальному праві та кримінології офіційно не закріплене. Чинний Кримінальний кодекс України не містить окремого розділу, який би мав назву «Економічні злочини».

З'ясовано, що перші кримінологічні дослідження економічної злочинності були проведені американським кримінологом Е. Сатерлендом у 1939 р., який ввів поняття «білоколірцевої» злочинності.

Проаналізовано та узагальнено сучасні підходи у кримінології до визначення сутності економічної злочинності.

Автор звертає увагу на складність визначення сутності економічної злочинності, попри те, що поняття економічних злочинів уже давно увійшло в широкий науковий обіг. Проведено аналіз термінології понять, близьких до економічної злочинності, та встановлено, що вони не є тотожними.

Грунтуючись на даних офіційної статистики Генеральної прокуратури, визначена кількість економічних злочинів на підприємствах, установах організаціях за перше півріччя 2020 р. Окреслені основні ознаки економічної злочинності, на які звертають увагу вітчизняні науковці.

Сформовано авторське бачення поняття «економічна злочинність». Наголошено, що українські науковці не виробили єдиної позиції, які злочини та за якими критеріями слід відносити економічної злочинності.

Автор дійшов висновку, що поняття «економічної злочинності» на сучасному етапі потребує системного і комплексного дослідження. Сформульоване поняття економічної злочинності є негативно-правовим явищем, що властиве будь-якій державі та виникає у результаті високоінтелектуальної злочинної діяльності осіб з метою незаконного спрямування частини економічних ресурсів на свою користь.

Ключові слова: злочинність, економічна злочинність, економічні злочини, злочини у сфері економіки, «білоколірцева» злочинність, ознаки економічної злочинності.

The article is devoted to the study of the concept and signs of "economic crime" at the present stage. The author draws attention to the fact that the imperfection of Ukraine's economic system has caused a global crisis in all spheres of life. One of the most dangerous manifestations of such a crisis has been economic crime. The article emphasizes that economic crime is characteristic of any state and has its own specifics of manifestation and distribution.

To date, the concept of "economic crime" in criminal law and criminology is not officially enshrined. The current Criminal Code of Ukraine does not contain a separate section entitled "Economic crimes".

It was found that the first criminological research on economic crime was conducted by the American criminologist E. Sutherland in 1939, who introduced the concept of "white-collar" crime.

Modern approaches in criminology to the definition of the essence of economic crime are analyzed and generalized.

The author draws attention to the difficulty of defining the essence of economic crime, despite the fact that the concept of economic crime has long been in wide scientific circulation. An analysis of the terminology of concepts close to "economic crime" and found that they are not identical.

Based on the official statistics of the Prosecutor General's Office, the number of economic crimes at enterprises, institutions and organizations for the first half of 2020 is determined. The main features of economic crime to which domestic scientists pay attention are outlined.

The author's vision of the concept of "economic crime" is formed. Thus, Ukrainian scholars have not developed a single position on what crimes and by what criteria should be considered components of economic crime.

The author came to the conclusion that the concept of "economic crime" at the present stage requires a systematic and comprehensive study. The concept of economic crime as a negative legal phenomenon that is inherent in any state and arises as a result of highly intellectual criminal activity of individuals in order to illegally direct part of economic resources in their favor.

Key words: criminality, economic criminality, economic crime, crimes in the field of economics, "white-collar" crime, signs of economic criminality.

Постановка проблеми. Недосконалість економічної системи України спричинила глобальну кризу в усіх сферах життєдіяльності. Одним із найбільш небезпечних проявів такої кризи є економічна злочинність, яка стала підґрунтям для організованої злочинності. Саме це негативне правове явище внаслідок сприятливих умов збільшує рівень корупційності державного апарату та правоохоронних органів.

Тривалий час вважалося, що економічна злочинність – це злочинність без фізичних жертв, оскільки вона не має насильницького характеру, але сучасні дослідження показали, що одним із масових видів економічної злочинності є свідоме порушення техніки безпеки та законів про охорону здоров'я й довкілля, а наслідки таких порушень у кілька разів перевищують смертність від насильницької

злочинності. Отже, крім матеріальної, економічною злочинністю завдається значна фізична шкода, визначити яку зараз важко [1, с. 224].

В Україні, за офіційними даними Генеральної прокуратури, у 2020 р. набули поширення такі види економічних злочинів: незаконне використання бюджетних коштів; зловживання у сфері приватизації; зловживання, пов'язані з земельними відносинами; злочини у сфері зовнішньоекономічної діяльності [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велика когорта науковців у всьому світі присвятила чимало наукових досліджень вивченню поняття «економічна злочинність», її ознак та методів боротьби з цим негативним явищем. Цій темі присвячені наукові доробки українських та зарубіжних дослідників, таких як І.М. Базарук,

І.Г. Богатирьов, А.М. Бойко, А.П. Закалюк, О.Г. Кальман, С.Й. Кравчук, О.М. Литвак, Г.А. Матусовський, Є.Х. Сатерленд, Л.П. Скалозуб, Бу Свенсон, О.О. Титаренко та інші.

Мета статті – здійснити аналіз поняття та характерних ознак «економічної злочинності» та сформулювати авторське визначення цього поняття.

Виклад основного матеріалу. Коли йдеться про поняття «економічна злочинність», потрібно розуміти, що це явище властиве будь-якій державі, яка використовує всі ресурси для боротьби з цим негативним явищем.

Використовуючи офіційні дані звітів про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, установах організаціях за видами господарської діяльності за січень – червень 2020 р., ми отримали такі результати [3] (рис. 1).

Як бачимо з даних діаграми, кількість економічних злочинів, вчинених на підприємствах, установах, організаціях за перше півріччя 2020 р., має значну тенденцію до зростання. Тільки за шість місяців поточного року їх кількість зростає у 5 разів. На нашу думку – це тривожна статистика, яка свідчить про те, що економічна злочинність в країні протягом проаналізованого часу – з січня 2020 р. по червень 2020 р. – не падає, а постійно зростає і держава повинна звернути увагу та прийняти заходи у боротьбі з цим негативним явищем.

Загальноприйнятого кримінально-правового та кримінологічного поняття «економічна злочинність», попри його широке використання у науковому обігу, досі не існує. Така ситуація не дозволяє уніфікувати законодавство про боротьбу з цим економіко-правовим явищем.

Варто відмітити, що чинний Кримінальний кодекс України не містить окремого розділу, який би мав назву «Економічні злочини» чи «Злочини у сфері економічної діяльності». Статті, якими передбачено кримінальну відповідальність за економічні злочини, містяться у Розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності».

Однак з метою визначення найбільш суттєвих ознак, які властиві економічним злочинам, ми розглянемо сучасні наукові підходи до його визначення.

Перші кримінологічні дослідження економічної злочинності були проведені американським кримінологом Е. Сатерлендом ще у 1939 р. Саме він ввів поняття «білокомірцевої» злочинності. Найважливішими ознаками цього явища кримінолог назвав обман та зловживання довірою. Він досконало дослідив особистість злочинця у сфері економіки, її службове становище та соціальний статус.

Враховуючи ці критерії, Є. Сатерленд запропонував таке визначення білокомірцевої злочинності: «це антисуспільна, спрямована на збагачення поведінка осіб, які займають соціально престижне місце в суспільстві та в рамках своєї професійної діяльності діють таким чином, що за одночасної законослухняної поведінки решти осіб зловживають суспільною довірою, якою користується їхня група» [4, с. 286].

Послідовники цієї теорії також вказували на те, що білокомірцеві злочинці завжди намагаються працювати в межах законності чи, принаймні, уявної законності. Такі злочини вони віднесли до групи непрямих абстрактних інтелектуальних злочинів у сфері економіки.

Серед зарубіжних авторів також слід згадати Головного директора Ради з попередження злочинності при Департаменті юстиції Швеції Свенсона Бу, який назвав подібні злочинні дії не білокомірцевою, а економічною злочинністю і вказував, що до її складу необхідно відносити передусім злочини, «які мають в якості прямого мотиву економічну вигоду». Крім того, до ознак економічної злочинності він відніс систематичність, триваючий характер та здійснення в межах легальної господарської діяльності, на підставі якої виникають злочинні діяння [5, с. 4].

Саме праці цього вченого, на думку науковців І.М. Базарука, В.І. Василичука, С.Й. Кравчука, Л.П. Скалозуба, заклали підґрунтя для дослідження економічної злочинності у нашій країні. З того часу ця проблема є предметом наукового дослідження багатьох дослідників у різних країнах світу, в тому числі і в Україні.

Аналізуючи сучасний стан наукової думки і враховуючи практичні потреби сьогодення у виробленні ефективних засобів протидії кримінальним явищам економічного

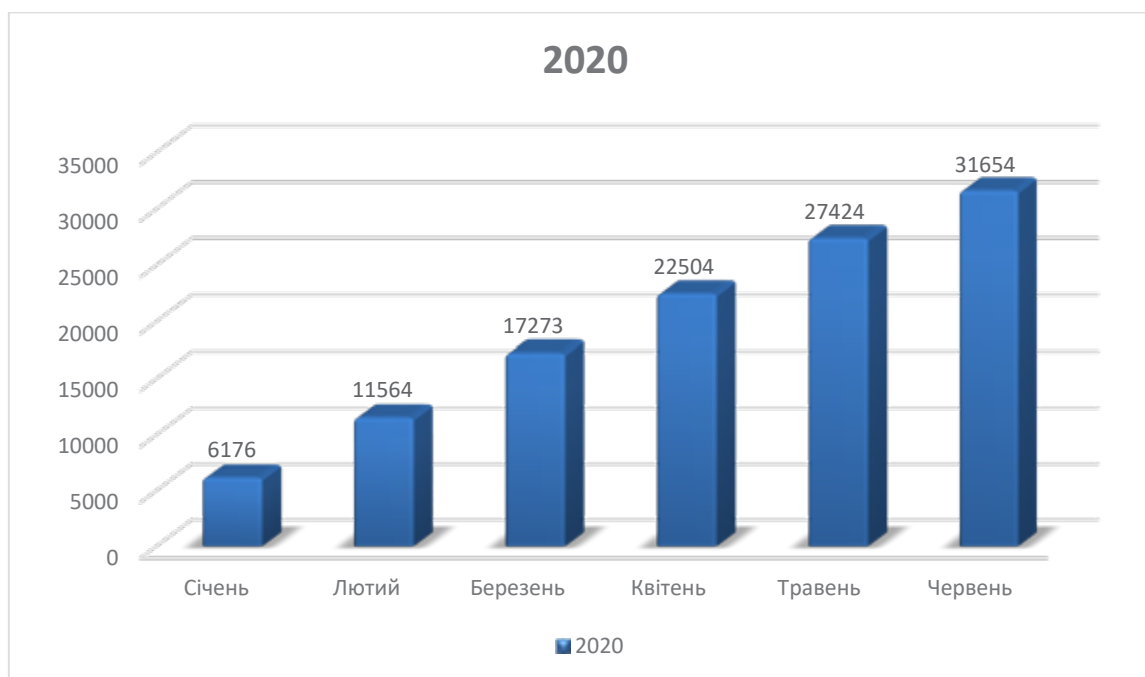

Рис. 1. Кількість злочинів, вчинених на підприємствах, установах, організаціях за різними видами господарської діяльності за січень-червень 2020 р.

Джерело: розроблено автором за даними [3]

характеру, вважаємо за необхідне навести деякі підходи щодо співвідношення категорій «злочини у сфері економіки» та «економічні злочини» в кримінології.

Економічна злочинність зазвичай розглядається як кваліфіковані та окремі злочини, що вчиняються у значних розмірах. Її об'єктами є значні державні чи колективні цінності. Такі злочини, як показує судова практика, важко розкриваються в рамках кримінальних справ. Як приклади економічної злочинності можна привести приховування від сплати податків до державного бюджету, валютні злочини, розкрадання у значних розмірах державного майна [6, с. 55].

Використовуючи вислів М. Мамардашвілі, економічну злочинність можна розглядати «як явище, зміст якого не виявлений до кінця, не може бути виявлений до кінця, але пізнання якого є важливим стимулом для безперервного пошуку нового змісту» [7, с. 32].

Професор Г.А. Матусовський влучно зазначив, що фактор умовності розгляду складних проблем не може бути перешкодою для визначення складових елементів понять, необхідних для наукового пізнання. Він вважає, що одна з головних ознак економічних злочинів полягає в тому, що їх більша частина – це корисливі діяння, які вчиняються особами, які виконують певні функції у сфері виробництва і послуг [8, с. 27].

Деякі з учених вважають, що розширення меж економічної злочинності є невиправданим, а тому слід розрізняти: злочини у сфері економіки (переважно господарські злочини, вчинювані в різних сферах); економічну злочинність (господарські злочини та розкрадання); злочини економічного характеру (інші діяння, що пов'язані із спричиненням матеріальної шкоди чи отриманням матеріальної вигоди) [9, с. 3]. Проте нерідко поняття «економічні злочини» і «злочини в сфері економіки» розглядаються як тотожні.

Проведений аналіз літературних джерел, у яких дається визначення поняття «економічна злочинність», дозволив зробити висновок, що цей термін вживається в трьох видах: у широкому розумінні, середньому і вузькому.

На думку О.Г. Кальмана, найбільша кількість науковців дотримується широкого визначення поняття «економічна злочинність».

У широкому значенні розуміють усі види злочинів, які зазіхають на економіку, права, свободи, потреби учасників економічних відносин, що порушують нормальне функціонування економічного механізму, спричиняють цим шкоду соціальним цінностям і благам. У середньому значенні до злочинності у сфері економіки відносять злочини проти власності, господарські та корисливі службові злочини. У вузькому – злочини проти власності та господарські злочини [10, с. 36].

З'ясуємо сутність поняття «економічні злочини». Відомий кримінолог А. Долгова серед ознак економічної злочинності називає високу латентність, тісний зв'язок із організованою злочинністю, корисливу мотивацію та стійкі негативні тенденції [11, с. 628].

Щодо українських кримінологів, то О. Горбань і І. Карпеч визначають злочинність в сфері економіки як злочини, що спричиняють шкоду суспільним відносинам у виробничій, кредитно-фінансовій та торговій сферах. Ці науковці розробили визначену структуру економічних злочинів, включивши до неї розкрадання державного або колективного майна шляхом привласнення, розтрата або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, крадіжки такого майна, обман покупців та замовників, спекуляцію, порушення правил про валютні операції [12, с. 18].

Науковець О. Литвак у своїй праці «Злочинність, її причини та профілактика» зазначає, що, наприклад, такі склади злочинів, як крадіжки, грабежі, розбійні напади

і вимагання, варто розглядати як економічні, якщо вони мають на меті усунення або послаблення конкурента на ринку. Він запропонував визначення «економічної злочинності як сукупність навмисних корисливих злочинів, що вчинюються службовими особами, іншими працівниками підприємств і установ, незалежно від їх форм власності, шляхом використання власного становища і місця роботи» [13, с. 86].

Професор О.Г. Кальман під злочинами у сфері економіки розуміє соціально-економічне деструктивне для економіки держави явище, що проявляється у вчиненні особами навмисних корисливих злочинів у сфері легальної і нелегальної господарської діяльності, основним безпосереднім об'єктом яких виступають відносини власності та відносини у сфері виробництва, обміну, розподілу і споживання товарів і послуг з метою отримання доходу.

Основні риси злочинності у сфері економіки, на думку О.Г. Кальмана, полягають у тому, що: 1) вони вчинюються у сфері легальної і нелегальної господарської діяльності; 2) суб'єктами цих злочинів можуть бути як підприємці, так і інші особи, які сприяють виконанню господарської діяльності; 3) вони завдають економічної, політичної, моральної шкоди суспільству і державі; 4) спрямовані на одержання економічної вигоди; 5) вчинюються тільки навмисно; 6) можуть здійснюватися різноманітними засобами, передбаченими чинним кримінальним законодавством [10, с. 36].

А.П. Закалюк наголошував на методологічній коректності використання терміна «злочинність у сфері економіки», оскільки у такий спосіб визначається місце вчинення злочинів та підкреслюється його предметна сутність – порушення інтересів і цілей легальних учасників економічних відносин, а саме отримання у правомірний спосіб прибутку, доданої вартості [14, с. 97].

На думку Є.Л. Стрельцова, економічні злочини включають протиправні діяння, спрямовані на порушення відносин власності та існуючого порядку здійснення господарської діяльності [15, с. 121].

В.М. Попович під економічною злочинністю розуміє сукупність економічних злочинів, вчинених у сфері цивільного обігу речей, прав, дій за певний період часу, з протиправним використанням легітимних технологічно-облікових операцій, фінансово-господарських і цивільно-господарських інструментів, організаційно-регулятивних та контрольних-управлінських прав і повноважень [16, с. 32].

У своєму дисертаційному дослідженні А.М. Бойко пропонує вважати економічну злочинність таким видом злочинності, що становить спричинену закономірностями розвитку суспільства кримінологічно-однорідну сукупність суспільно небезпечних і кримінально-караних проявів господарської діяльності, які посягають на механізм організації національної економіки і які вчиняють зазвичай суб'єкти господарської діяльності – фізичні особи або службові особи юридичних осіб – суб'єктів господарської діяльності у процесі здійснення ними фактичної чи фіктивної господарської діяльності через порушення порядку її здійснення з метою отримання економічної вигоди [17, с. 70]. Вважаємо запропоновану дефініцію правильною по суті, але змістовно переважаною.

На думку професора Б.М. Головкина, злочинність у сфері економіки – це корислива злочинна діяльність службових осіб та інших учасників економічних відносин, спрямована на заподіяння матеріальної шкоди підприємствам, установам, організаціям різних форм власності або суб'єктам господарювання [18, с. 30].

О.О. Титаренко пропонує під економічними злочинами розуміти умисні корисливі злочини, що вчиняються у сфері економіки службовими та іншими особами, які включені в систему економічних відносин і посягають на ці відносини, а також на порядок управління економікою

в різних галузях господарства, заподіюючи при цьому шкоду економічним інтересам громадян, суб'єктів господарювання та держави [19, с. 16]. На нашу думку, наведене визначення є досить вдалим і повністю розкриває правовий зміст економічних злочинів.

Отже, українські кримінологи не виробили єдиної класичної позиції щодо дефініції «економічна злочинність», відтак вивчення та дослідження цього явища триває.

Перші спроби закріпити визначення «економічної злочинності» на законодавчому рівні були закладені в законопроекті України «Про боротьбу з економічною злочинністю», де під економічною злочинністю розумілася сукупність різних видів навмисних посягань на економічні відносини, що охороняються державою, незалежно від форм власності та видів діяльності суб'єктів, які виконують певні функції у сфері виробництва, обміну, обслуговування, а також осіб, пов'язаних із регулюванням цієї діяльності [20].

З метою забезпечення єдиного порядку обліку злочинів у сфері економіки, достовірності та об'єктивності статистичних даних у 2004 році було розроблено спільну вказівку Генеральної прокуратури, МВС, СБ та ДПА України від 02.06.2004 № 12-157 «Щодо єдиного порядку обліку злочинів у сфері економіки», у якій зазначено, що під поняттям «злочин у сфері економіки» слід розуміти передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне діяння, яке посягає на відносини власності у сфері господарської чи службової діяльності.

Крім того, цією вказівкою цей перелік обов'язкових ознак злочинів, наявність яких є підставою для їх обліку як економічних: 1) спеціальний об'єкт посягання; 2) спеціальний суб'єкт; 3) склад злочину, передбачений відповідною статтею КК України; 4) спричинення шкоди економічним інтересам держави та суб'єктам господарської діяльності [1, с. 231].

І.Г. Богатирьов надає таке визначення економічної злочинності – це сукупність кримінально караних діянь, які вчиняються в економічній сфері з використанням легітимних, техніко-облікових та контрольно-управлінських прав і повноважень, здійснюється систематично і мають довготривалий характер [21, с. 256].

Таким чином, узагальнюючи викладені положення, пропонуємо таке визначення економічної злочинності – це сукупність протиправних діянь, вчинених спеціальними суб'єктами, шляхом використання власного становища і місця роботи, які спрямовані на порушення відносин власності та існуючого порядку здійснення господарської діяльності.

Науковці, крім визначення поняття економічної злочинності, розкривають основні ознаки цього явища.

На думку С.Й. Кравчук, економічній злочинності притаманні такі ознаки:

- складається із кримінально караних діянь суб'єктів господарювання; посягає на порядок управління економікою;
- спричиняє значні збитки державі, суспільству чи окремим громадянам;
- має триваючий характер;
- вчиняється фізичними особами, оскільки за кримінальним законодавством України суб'єктом злочину може бути лише фізична особа;
- характеризується високою латентністю;
- характеризується тісним зв'язком з організованою злочинністю, корупцією та тіншовою економічною діяльністю;
- формує напівкримінальний менталітет у громадян держави [22, с. 42].

Про те, що економічна злочинність здатна формувати спосіб життя певної частини населення, формуючи напівкримінальний менталітет, зазначала також К. Гуцалова [23, с. 115].

На переконання І.М. Базярука, основні риси злочинності у сфері економіки полягають у тому, що: по-перше, вони вчиняються у сфері легальної і нелегальної господарської діяльності; по-друге, суб'єктами цих злочинів можуть бути як підприємці, так і інші особи, які сприяють виконанню господарської діяльності; по-третє, вони завдають економічної, політичної, моральної шкоди суспільству і державі; по-четверте, спрямовані на одержання економічної вигоди; по-п'яте, вчиняються тільки навмисно; по-шосте, можуть здійснюватися різноманітними засобами, передбаченими чинним кримінальним законодавством [9, с. 6].

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що українські автори ще й досі не виробили єдиної позиції, які злочини та за якими критеріями слід вважати складниками економічної злочинності, що, безумовно, заважає подальшому вивченню цього явища та виробленню рекомендацій з його попередження та зменшення негативних наслідків.

Запропонована автором дефініція «економічної злочинності» не претендує на вичерпність та повноту розкриття змісту, враховуючи той факт, що кожне дослідження економічної злочинності є новим та актуальним, оскільки враховує нові сучасні тенденції попередження та боротьби з економічною злочинністю.

Отже, сформульоване поняття економічної злочинності є негативно-правовим явищем, що властиве будь-якій державі та виникає у результаті високоінтелектуальної злочинної діяльності осіб з метою незаконного спрямування частини економічних ресурсів на свою користь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скалозуб Л.П., Василичук В.І. Проблеми визначення поняття економічної злочинності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1 (2). С. 223–233.
2. Офіційний сайт Генеральної Прокуратури України URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114142&libid=100820 (дата звернення: 01.06.2020).
3. Звіт про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, установах організаціях за видами господарської діяльності за січень – червень 2020 р. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897 (дата звернення: 11.06.2020).
4. Сатерленд Едвін Х. Являються ли преступления людей в белых воротничках преступлениями? *Социология преступности. Современные буржуазные теории : сб. статей*. Москва : Прогресс, 1966. 368 с.
5. Свенсон Бу. Экономическая преступность : Пер. со швед. Москва : Прогресс, 1987. 305 с.
6. Кравчук С. Основні причини поглиблення економічної злочинності в Україні. *Право України*. 2002. № 11. С. 54–56.
7. Мамардашвили М. Картезианские размышления. Москва : Издательская группа «Прогресс», «Культура», 1993. 352 с.
8. Матусовский Г.А. Экономическая преступность: криминалистический анализ. Харьков : Консум, 1999. 480 с.
9. Базярук І.М. Економічна злочинність та її ознаки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 2. С. 1–7.
10. Кальман О.Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 431 с.
11. Кримінологія : Учебник для вузов/Под общ. ред. д. ю. н., проф. А. И. Долговой. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма, 2005. 912 с.
12. Горбань О. Злочини у сфері економіки. *Юридичний вісник України*. 2007. 156 с.
13. Литвак О.М. Злочинність, її причини та профілактика. Київ, 1997. 168 с.

14. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів / Київ : Ін Юре, 2007. 712 с.
15. Стрельцов Е.Л. Экономическая преступность в Украине : курс лекций / Одесса : АО БАХВА, 1997. 572 с.
16. Попович В.М., Трачук П.А., Андрушко А.В., Логін С.В. Актуальні проблеми кримінального права : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 256 с.
17. Бойко А.М. Теорія детермінації економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Львів, 2009. 492 с.
18. Головкін Б.М. Поняття злочинності у сфері економіки. *Форум права*. 2013. № 3. С. 128–133. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_24.pdf. (дата звернення: 21.05.2020).
19. Титаренко О.О. Кримінологічна характеристика та протидія економічним злочинам у вугільній промисловості : монографія. Дніпропетровськ. 2008. 196 с.
20. Про боротьбу з економічною злочинністю: Проект Закону України (вих. № 269/5/26-1640 від 02.04.2002 ДПАУ). URL: www.rada.gov.ua (дата звернення: 14.05.2020).
21. Богатирьов І.Г. Кримінологія: підручник / заг. ред. І.Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ : ВД Дакор, 2018. 352 с.
22. Кравчук С.Й. Економічна злочинність в Україні : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2009. 282 с.
23. Гуцалова К. Кримінологічне визначення поняття та ознак економічної злочинності: проблемні питання. *Юридичний журнал*. 2004. № 11. С. 113–115.